

Gediminas MERKYS

Vytauto Didžiojo universitetas

Daiva BUBELIENĖ

Kauno kolegija

Dalius BITAITIS

Mykolo Romerio universitetas

Mokyklos kultūros raiška ir formavimo prielaidos skirtingo tipo švietimo įstaigose

Straipsnyje nagrinėjama mokyklos kultūros sąvoka, tiek universaliu aspektu, tiek ir Lietuvos švietimo sistemos kontekste. Keliamas klausimas, ką savito šiuolaikinės mokyklos kultūrai gali pasiūlyti krikščioniška ir katalikiška pasaulėžiūra. Taip pat pristatomi empiriniai mokyklos kultūros tyrimai. Jie remiasi 2070 vyresniųjų mokinių, atstovaujančių 39 šalies mokyklas, iš kurių 3 katalikiškos, anonimine apklausa. Nustatyta, jog mokyklos kultūros raiška mokyklose kontrastingai varijuoja ir tai nemenkai priklauso nuo mokyklos tipo.

The article analyzes the concept of school culture both universally and in the context of the Lithuanian educational system. The question is raised: what can Christian and Catholic worldview uniquely offer to add to the culture of a modern school? Empirical studies of schools are also presented, which are based on an anonymous survey of 2070 senior students from 39 schools, including 3 Catholic schools. It was established that the parameters of school culture in different institutions differ extremely and these differences are partly due to the corresponding type of school.

Įvadas

Bendrojo ugdymo mokykla yra švietimo sistemos branduolys. Šis mokyklos tipas nuo pat savo ištakų patiria visuomenės, valdžios, visų švietimo subjektų spaudimą dėl paslaugų kokybės. Visais laikais kildavo viešo nepasitenkinimo, nusivylimo mokykla bangos. Nuolat ieškota „alternatyvios mokyklos“ modelio. Apie tai byloja tokios bendrojo ugdymo istorijos sąvokos kaip *išmokyklinimas* (deschooling), *Valdorfo mokykla* (Šteinerio pedagogika), *antipedagogika*, *reformų pedagogika*, *alternatyvi mokykla*¹. Šis

¹ *Handbuch Reformpädagogik* 1, red. Till-Sebastian Idel, Heiner Ulrich (Aufl. Beltz, Weinheim / Basel, 2017); Matthias Hofmann, *Alternativschulen – Alternativen zur Schule* (Ulm: Klemm u. Oelschläger), 2015; Debra Malone, „Culture: A Potential Challenge for Parental Involvement in Schools“, *Delta Kappa Gamma Bulletin* 82 (1) (2015), 14–18; Nicole Cobb, „Climate, Culture and

nepasitenkinimo ir geros, tikros mokyklos paieškų reiškinys yra tiek universalus, kad jo neišvengė netgi autoritarinė SSRS². Net keliomis bangomis visai nuoširdžiai, kiek tai buvo įmanoma tokioje aplinkoje, kilęs vadinamasis pedagogų novatorių judėjimas buvo aptariamo, transkultūriškai universalus reiškinio, atmaina.

Šio reiškinio atspindžiai jaučiami ir dabarties Lietuvoje. Greta masinės „valdinės“ mokyklos bandoma steigti privačias ir / arba nevalstybines mokyklas, apskritai vyksta alternatyvios mokyklos ir alternatyvių ugdymo(-si) formų, savitos mokyklos kultūros ir tapatumo paieškos³. Į šį procesą bando įsitraukti ir tradicinės mokyklos. Šalyje atsiranda mokyklos, kurioms suteikta teisė mokyti emigravusių šeimų vaikus iki šiol neįprastu distanciniu būdu. Lietuvos švietimo bendruomenę, tėvus neseniai supurtė (gerąja prasme) Melkio mokyklos⁴ fenomenas. Kauno rajone įsikūrė privati „žalioji mokykla“⁵. Mokyklos pastatas apvalus, įrengtas kaip didelė lengvų konstrukcijų jurta, neturinti jokių vidinių pertvarų. Mokykla remiasi „lauko“ ir „gamtos“ pedagogikos konceptu. Didžioji dalis užsiėmimų, nepaisant metų sezono, vyksta lauke. Mokykloje puikiai pritapo specialiųjų poreikių ugdytiniai, kuriuos masinė mokykla tiesiog nurašė. LR Seime svarstomos švietimo įstatymo pataisos⁶, atveriančios galimybę mokymąsi namuose traktuoti ne kaip išimtinę, bet kaip sąlyginai masinę, rutinišką mokymosi formą. Bendrojo ugdymo krizės akivaizdoje paminėtos tendencijos liudija bandymus konstruoti alternatyvą⁷ dabartinei „valdinei“ masinei mokyklai.

Collaboration: The Key to Creating Safe and Supportive Schools“, *Techniques: Connecting Education & Careers* 89 (7) (2014), 14–19; Henning Pätzold, „Images of the School – Images of the Organisation“, *Research on Steiner Education* 4 (1) (2013), 111–122; Ivan Illich, *Deschooling society* (1972) 2019 12 01, <http://www.arvindguptatoys.com/arvindgupta/DESCHOOLING.pdf>; Braunmühl von Ekkehard, *Antipädagogik* (Neuaufgabe: tologo verlag, Leipzig, 2006, 1975).

² Педагоги-новаторы XX–XXI вв.: энциклопедия, red. Тимур Альбертович Магсумов (Научно-инновационный центр, 2016).

³ Geros mokyklos paieškos neatsiejamos nuo mokyklos vadovo ir visos mokyklos bendruomenės sutelktos kūrybos. Tokie natūraliai kūrybinei mokyklų raidai, mokyklos kultūros tapatumo paieškoms Lietuvoje, mūsų nuomone, pakenkė vykdyta valstybinė švietimo politika ir valdysena. Jos pagrindiniai motyvai buvo ne pedagoginė kūryba, mokyklų kultūros tapsmas, bet iš esmės vien tik demografinių ir finansinių iššūkių suvaldymas. Turima galvoje nedemokratiškai vykdyta tinklo pertvarkos reforma, dirbtinis-prievartinis tradicinės „ilgosios mokyklos“ skaidymas, „krepšelizacija“. Paminėtina ir destruktivi kontroliuojančių ir sankcionuojančių institucijų bei procedūrų visuma, pavyzdžiui, Nacionalinio egzaminų centro ir Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros „teroras“, mokyklų akreditacija, išorinis ir vidinis auditas, esama pedagogų tęstinio kvalifikavimo sistema ir kt.

⁴ Tikrai savitą mokyklą savo pačių vaikams įkūrė nuo didmiesčio ekologinių perturbacijų į gamtos prieglobstį pabėgę jauni miesto intelektualai, žalieji, pagonys, etc. Melkio mokyklos pradinukai reguliariai maudosi eketėje, nėra pažymių, o jungtinės klasės, laikomos tradicinės mokyklos bėda, šioje mokykloje yra virtę edukaciniu privalumu. Mokykla pasižymi labai savita kultūra ir savitu edukaciniu konceptu.

⁵ „Mokykla, kurioje nėra blogų mokinių“, 2019 08 01, *Švietimas*, <https://www.krs.lt/savivaldybe/naujienos/zalioji-mokykla/>.

⁶ Milena Andrukaitytė, „Seimas svarstys galimybę įteisinti mokymą namie – numatomi saugikliai“, 2019 04 28, <https://www.diena.lt/naujienos/lietuva/politika/seimas-svarstys-galimybe-iteisinti-mokyma-namie-numatomi-saugikliai-911683>.

⁷ Pasidžiaugus stiprėjančia mūsų mokyklos tipologine diversifikacija, tenka konstatuoti, kad tokios savitos mokyklos visgi kuriasi šalia didmiesčio ir jas kuria aukštą kultūrinį kapitalą, stiprias kultūrinės-bendruomeninės ambicijas turintys jauni ir vidutinio mažiaus intelektualai, pabėgę iš miesto šurmulio į gamtos prieglobstį. Duomenų, kad tokio tipo mokyklos kurtųsi atokiai nuo didmiesčių, nėra.

Straipsnio mokslinį problemišumą lemia kelios aplinkybės. Šiandien labai trūksta empirinio mokslo duomenų apie mokyklos kultūros formavimąsi bei šios kultūros tipologinę įvairovę Lietuvoje, taip pat apie veiksnius, kurie tą kultūrą sistemingai paveikia. Stinga duomenimis grįsto žinojimo apie funkcionalią ir nefunkcionalią mokyklos kultūras bei skirtumus tarp jų. Priežastys yra bent kelios: 1) bendras Lietuvos ugdymo mokslo⁸ nuosmukis; 2) mokyklos kultūrą metodiškai yra žymiai sunkiau nustatyti ir tyrinėti negu jos ugdytinių akademinis pasiekimas. Straipsnio objektas – „mokyklos kultūros“ raiška Lietuvos mokyklose. Tikslas – atlikti konkrečius mokyklos kultūros, jos raiškos tyrimo žingsnius, atskleisti mokyklos tipo poveikį šiai raiškai.

Teorinis ir praktinis mokyklos kultūros tyrimo kontekstas

Viena iš edukacinių alternatyvų laikytina katalikiška mokykla. Sekuliarizuotoje dabarties visuomenėje atitinkamas mokyklos tipas nėra masinis, patiria iššūkius ir kritiką, dažnai nepelnytą, tačiau jis egzistuoja. Tokia mokykla turi galias tradicijas įvairiuose kraštuose. Pavyzdžiui, vien Vokietijoje⁹, kurioje dalis federalinių žemių tradiciškai yra protestantiškos ir turi savo mokyklas, šiuo metu veikia 904 katalikiškos mokyklos. Katalikiškos mokyklos turi neprastą reputaciją, yra gerai vertinamos tėvų. Tos katalikiškos-krikščioniškos mokyklos, kurios Vakarų Europoje išliko, šiandien yra atsi-riboję nuo atviro klerikalizmo. To pavieniais atvejais galbūt buvo galima tikėtis iki 20 a. vidurio, bet jau ne šiandien. Dabarties Lietuvoje greta egzistenciškai tikrų katalikiškų mokyklų, mūsų nuomone, egzistuoja ir imituotos katalikiškos mokyklos. Teisės aktuose, reglamentuojančiuose tinklo pertvarką ir mokyklų tipologiją, buvo palikta teisinė spraga. Jei mokykla sugebėdavo apdairiai „persiorganizuoti“ į katalikišką švietimo įstaigą, jai buvo galima „neišsigryninti“¹⁰, likti „ilgąja vidurine“, komplektuojančią 1–12 klases. Kai kurios mokyklos ta spraga pasinaudojo grynai konjunktūriškai ir akimirksniu tapo katalikiškomis¹¹. Kitos mokyklos buvo permaltos tinklo pertvarkos

⁸ Iš aukštų tribūnų įvardyta, kad socialiniai ir humanitariniai mokslai nekuria pridėtinės vertės ir jų yra per daug. Neleistinai daug abiturientų renkasi atitinkamos krypties studijas, kurios, esą, yra neperspektyvios. Nemažai edukologų konjunktūriškai perėjo, persispecializavo į vadybą, viešąjį administravimą, visuomenės sveikatą ir pan. Per 30 metų nebuvo atvejų, kad nacionalinę mokslo premiją Lietuvoje būtų gavęs edukologas. Mokytojų rengimas, ypač dalykininkų, šalyje yra sužlugdytas. Tai jau pripažįstama ir valdžios viršūnėse.

⁹ Von Fabian Klask, „Katholische Schulen. Letzte Stunde“ (2018), <https://www.zeit.de/2018/38/katholische-schulen-schlussung-finanzen-bistuemer>.

¹⁰ Mokyklos išgryninimo sąvoka nėra oficialiai vartojama, juo labiau, nėra mokslinė, tai slengas, kurį švietimo funkcionieriai masiškai naudojo tinklo pertvarkos metu. Sąvokos semantika akivaizdžiai segregacinė, t. y. yra „grynos“ ir „negrynos“ mokyklos. „Gryna“ mokykla ta, kurioje nebėra jaunesnių moksleivių ir akademiškai silpnusių moksleivių.

¹¹ Kaip iškalbingas pavyzdys paminėtina dabartinės Šv. Mato mokyklos tapimo istorija Kaune. Mokykla ilgą laiką turėjo Mato Šalčiaus (1890–1940) – žymaus visuomenės veikėjo – vardą. Remiantis vardu *Matas* švietimo įstaiga pervadinta Šv. Mato vardu ir tapo katalikiška mokykla. Visuomenę stebino tokia staigi mokyklos tapatybės metamorfozė nuo laisvamano (!) M. Šalčiaus iki evangelisto Šv. Mato.

girnose iki galo. Pavyzdžiui, ne viena mokykla svajoto akredituotis gimnazijai, o vienos valdžios – steigėjo – sprendimu buvo akimirksniu paversta pagrindine mokykla. Apie kokias mokyklos kūrybos, mokyklos kultūros formavimo(-si) sąlygas galima kalbėti, jeigu mokykla, jos vadovybė ir bendruomenė neturi jokios įtakos sprendžiant dėl mokyklos statuso ir strateginės ateities?

Paradoksas: nusivylimo tradicine masine mokykla postulavimas šiandien yra vos ne geras tonas, tačiau, kas yra „gera mokykla“, nelabai žinoma. To iki galo nežino nei praktikai, nei mokslininkai. Lietuvoje dar anuometinė LR Švietimo ir mokslo ministerija patvirtino „Geros mokyklos koncepciją“¹². Pastaruoju metu visus stebina įspūdingi Suomijos¹³, taip pat Estijos moksleivių pasiekimai tarptautiniuose palyginamuosiuose tyrimuose. Mūsų švietimo sistemos darbuotojų delegacijos dabar masiškai plūsta į Suomiją, Estiją, bando susivokti, pasimokyti, kas yra gera mokykla. Neabejotina, kad geros mokyklos samprata neapima vien tik akademinų pasiekimų. Daugelio Lietuvos mokyklų, esančių skelbiamų reitingų viršūnėse, elitiškumas yra paremtas anaipol ne ypatinga tos mokyklos ir jos pedagogų edukacine meistryste. Tiesiog tos mokyklos pasižymi savitais rinkodaros ir viešųjų ryšių gebėjimais pritraukti šeimas su stipriu ekonominiu ir kultūriniu kapitalu, maža to, vykdo atvirą ar užslėptą mokinių selekciją, neretai ima semestrinį mokesį. Metaforiškai kalbant, jos tiesiog nusiurbia „grietinėle“ ir stabiliai įsitvirtina specifinėje didmiesčių švietimo paslaugų rinkoje. Lietuvos periferijoje, netgi miesteliuose, turinčiuose rajono centro statusą, tokio tipo mokyklų nėra.

Būtų beprasmiška teigti, jog akademiniai pasiekimai nėra „geros mokyklos“ kriterijus. Visgi ne mažiau svarbu yra ugdytinių vertybės, taip pat sveikata ir tai, ar mokiniai, atlikdami savo vaidmenį, yra egzistenciškai laimingi, ar yra saugūs fiziškai ir dvasiškai. Jeigu mokykloje stinga psichologinės gerovės, saugumo, sudaromas vaiko emocinis motyvacinis santykis su mokykla, neišvengiamai smunka ir akademiniai pasiekimai, kurie yra tiltas į karjerą, be to, tokioje mokykloje vaikams plačiau veriasi durys į deviaciją. Psichologijos ir pedagogikos klasikas L. Vygotskis plėtojo teoriją apie vedančią (svarbiausią) veiklą tam tikrame amžiuje¹⁴. Naujagimiui toji veikla – sensorinė, kūdikiui – motorinė, vėliau – žaidimas, mokymasis, galiausiai – darbas ir profesinė veikla. Pastarieji du dalykai tiesiogiai susiję su ekonomika. Suaugusiems jų svarbiausios veiklos pagrindų siūlome „laimės ekonomiką“¹⁵,

¹² *Geros mokyklos koncepcija*, 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1308, 2019 12 01, <https://www.smm.lt/uploads/documents/Pedagogams/Geros%20mokyklos%20koncepcija.pdf>.

¹³ Remo Bastos, Moreira Brito, „The Surprising Success of the Finnish Educational System in a Global Scenario of Commodified Education“, *Revista Brasileira de Educação* 22 (70) (2017), 802–825, <https://dx.doi.org/10.1590/s1413-24782017227040>.

¹⁴ Борис Данилович Эльконин, *Введение в психологию развития (в традиции культурно-исторической теории Л.С. Выготского)* (Москва: Тривола, 1994).

¹⁵ Gediminas Navaitis, *Felicitarinis kelias* (Vilnius: Versus Auris, 2017); Simon Wigley, „The Pursuit of Happiness: An Economy of Well-Being by Graham, Carol“, *Political Studies Review* 11 (3) (2013), 391–475; Carol Graham, *The Pursuit of Happiness: An Economy of Well-being* (Washington, D. C.: Brookings Institution Press, 2011).

o ar pakankamai dažnai pasiūloma ar, juo labiau, bandoma „laimės mokyklos“ idėja bei siekinys¹⁶?

Akcentuodami, jog ne vien akademiniai kriterijai lemia mokyklos kokybę, susiduriame su tokiu iš vis labiau populiarėjančių teoriniu konstruktui kaip „mokyklos kultūra“¹⁷. Sąvoka „gera mokykla“ iš dalies yra buitinė sąvoka arba populistinė ideologema, o leksiniai dariniai „organizacijos kultūra“ ir „mokyklos kultūra“ yra giliai akademinės tradicijas turintys teoriniai konceptai¹⁸. Sąvoka „organizacijos kultūra“, kylanti iš vadybos, organizacijų sociologijos prasmingai pritaikoma ir mokyklai. Sąvoka „mokyklos kultūra“ tarsi kyla iš pedagogikos mokslo, kur pats ugdymas ir yra suvokiamas kaip bendravimas kultūros pagrindu, minėta sąvoka žymi mokyklinio ugdymo aplinkos visumą. Moksle dar ir šiandien nėra vienareikšmiškai susitarta, kas yra mokyklos kultūra. Kai kurie autoriai taikliai pažymi, kad kiekviena mokykla *de facto* turi savo kultūrą ir tai yra subkultūra.

Tikslinga išskirti ir normatyvinę mokyklos kultūros sampratą, kuri atspindi idealą ir tobulesnės tikrovės mokykloje siekinį. Teisingai, mūsų nuomone, akcentuojamas procesinis mokyklos kultūros tapsmo pobūdis, kuris pasireiškia pedagoginės kūrybos pastangomis kasdien ir nuosekliai judėti nuo subkultūros link idealo. Mokyklos kultūra yra tai, kas daro mokyklą savitą ir bendriausiu atveju apibūdina visapusišką mokyklos kokybę¹⁹.

Mokyklos kultūra reiškia pasidalintas, bendruomenines jos narių sampratas apie mokyklą, kokia ji yra ir kokia turi būti. Tai apima susitarimą dėl vertybių ir taisyklių, bendrą suvokimą, kas yra (arba nėra) gėris ir sėkmė, mokyklos tradicijas, ritualus, šventes. Mokyklos kultūra neatskiriama nuo tokių sąvokų (ir reiškinių) kaip bendruomenės narių pagarba vieni kitiems, psichologinė gerovė mokykloje, joje vyraujantis socialinio klimato tipas, saugumas mokykloje, ištrauktis ir įgalinimo pedagogika, sveika gyvensena. Nekyla abejonių, kad mokyklos būvis, kuris paprastai laikomas „gera mokykla“, bendriausiu atveju yra sąlygotas mokyklos kultūros, su ja tiesiogiai susijęs. Būtent ta prasme mokyklos tyrinėtojai šiandien ir kalba apie pozityvią arba negatyvią mokyklos kultūrą.

Apibūdinant organizacijos kultūrą, neretai naudojamos metaforos. Daugiausia čia nuveikė vadybos filosofas Morgan²⁰. Jo aštuonias organizacijos metaforas kai

¹⁶ Daiva Bubelienė ir Gediminas Merkys, „School's Cultural Diversity: What is the Difference Between "School of Happiness" and "School Prison"?“, *International Scientific conference "SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION-SIE 2019"* Vol. II (2019), 53–69; Ruth MacConville, Tina Rae, *Building Happiness, Resilience and Motivation in Adolescents: A Positive Psychology Curriculum For Well-being* (London: Jessica Kingsley Publishers, 2012).

¹⁷ Erich Petlák, „School Culture and the Related Issues“, *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research* 9 (1) (2019), 227–233.

¹⁸ Martell Lee Teasley, „Organizational Culture and Schools: A Call for Leadership and Collaboration“, *Children & Schools* 39 (1) (2017), 3–5.

¹⁹ Michael Göhlich, „Schulkultur“, in *Studienbuch Schulpädagogik*, Bad Heilbrunn 5. vollständig überarb., Aufl (2013), 52–71; Herbert Gudjons, „Schulleben als Schulkultur – Lernumgebungen gestalten“, *Pädagogik* 59, 7 / 8 (2007), 42–47.

²⁰ Gareth Morgan, *Images of Organization* (Newbury Park, CA: Sage Publications, 1986).

kurie tyrėjai bando perkelti mokyklos kultūros aiškinimui²¹. Šio straipsnio autoriai yra plėtoję „laimės mokyklos“ ir jos antipodo „mokyklos kalėjimo“ sąvokas bei atitinkamus empirinius tyrimus²². Žinoma, paminėtos sąvokos-antipodai yra idealieji tipai pagal Max Weber²³. Realybėje nėra nei laimės mokyklos nei mokyklos-kalėjimo. Reali mokykla paprastai atsiduria kontinuume tarp dviejų kraštutinių teorinių sampratų ir konverguoja vieno iš minėtų idealiųjų tipų link. Ir to konvergavimo kryptį lemia mokyklos kultūros tipas.

Pagrindinis klausimas – kokie manifestiniai požymiai skiria „mokyklą kalėjimą“ nuo „laimės mokyklos“, palankios ir nepalankios kultūros mokyklas? Dar specifiškesnis klausimas, kokiais bruožais turėtų pasižymėti katalikiška (kriekščioniška) mokykla, jos kultūra? Kuo ir kaip katalikiška mokykla, jos kultūra gali padėti kurti gerą mokyklą?

Tikrai yra prasminga išsamesnė diskusija apie tai, ką tradicinė katalikybė, kriekščionybė bei atitinkama pasaulėžiūra gali pasiūlyti dabarties mokyklai, jos ugdymo turiniui ir organizacinės elgsenos bei organizacinės kultūros vertybiniam pamatams. Deja, tai ne empirinės studijos prerogatyva, o atskira ugdymo filosofijos ir teologijos tyrimų kryptys²⁴. Tai – atskiro straipsnio ar net jų ciklo objektas.

Šiame straipsnyje veikiama ne tiek teorinio, kiek empirinio-analitinio žanro rėmuose, todėl bus apibrėžta tik kelių pagrindinių iškelto klausimo gairių įvardijimu. Mūsų nuomone, katalikybė gali pasiūlyti mokyklai kai kuriuos kertinius vertybinius pasaulėžiūrinius darinius:

1. Savitą požiūrį į gyvybę ir žmogišką orumą, ypač gimimo ir mirties akivaizdoje (požiūris į kontracepciją, abortus, eutanaziją ir priverstinį gyvybės palaikymą).

2. Tradicinį požiūrį į vyro ir moters, tėvo ir motinos vaidmenis, į seksualinę elgseną bei intymų gyvenimą, jo paskirtį bei moralinį kontekstą.

3. Socialinį jautrumą, solidarumą, humanišką požiūrį į „kitokį“, silpną, pažeidžiamą ar suklupusį žmogų (ugdytinį).

4. Žmogaus kaip bendruomenės nario sampratą, jo socialinį ir moralinį atsakingumą, žmogaus, kuris nuolat reflektuoja savo elgesį moraliai, idealą, deda pastangas įveikti savo egoizmą ir nuolat galvoja ne tik apie savo gerovę, bet ir apie kitus, apie bendruomenę.

Pirmieji du punktai potencialiai turi esminį poveikį visų pirma ugdymo turiniui ir tik po to mokyklos kultūrai. Trečias ir ketvirtas punktai šiame kontekste mums itin

²¹ Henning Pätzold, „Images of the School – Images of the Organisation“, *Research on Steiner Education* 4 (1) (2013), 111–122.

²² Daiva Bubelienė ir Gediminas Merkys, „School’s Cultural Diversity: What is the Difference Between “School of Happiness” and “School Prison”?,“ *International Scientific conference “SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION-SIE 2019”* Vol. II, May 24–25 (2019), 53–69; Gediminas Merkys ir Daiva Bubelienė, „Laimės mokyklos“ formavimosi prielaidos: šeimos ir mokyklos vaidmuo“, *Pedagogika* T. 122, Nr. 2 (2016), 33–48.

²³ Hans Henrik Brunn, *Science, values and politics in Max Weber’s methodology* (England: Ashgate Publishing, 2007).

²⁴ *Lebens. werte. schule. Religiöse Dimensionen in Schulkultur und Schulentwicklung*, red. Martin Jäggle, Thomas Krobath, Robert Schelander (Wien / Berlin, 2009).

įdomūs tuo, kad jie potencialiai daro esminį ir tiesioginį poveikį būtent mokyklos kultūrai, jos kasdienei gyvenimui. Pavyzdžiui, kaip mokykla žiūri į neįgalų ar specialią poreikių turintį ugdytinį, kaip dorojasi su perdėtu individualizmu, perdėta konkurencija? Ne paslaptis, kad dalis elitinių mokyklų yra liguistai paveiktos reitingų ir konkurencijos vėjais, turi nerašytas ugdytinių korpuso komplektavimo taisykles. Esmė tokia: bandoma išvengti vaiko su rimtesne negale apskritai arba, mažų mažiausiai, keliamos labai konkrečios hipotezės, kaip toks ugdytinis paveiks rodiklius, kaip į tokį „subjektą“ reaguos kiti bendramoksliai ir jų tėvai, neretai mokantys solidų semestrinį mokesį. Konkurencijos ir pasiekimų kultas atveda į tokį mokyklos būvį, kuomet mokykla, jos kultūra ir visa socialinė aplinka proteguoja gabų mokinį, nešantį mokyklai taškus, pozuojantį su matematikos ar chemijos olimpiečio diplomu. Iš dalies dar ir mokinys vidutiniokas yra toleruojamas. Silpnėsnis mokinys jaučia, kad dabarties mokyklai yra ne per daug reikalingas. Masinė mokykla jį pakviečia, kadangi egzistuoja privalomo mokymosi amžiaus cenzas, o elitinė mokykla visai stengiasi tokių ugdytinių apskritai neturėti.

Šiuolaikinė tipinė bendrojo ugdymo mokykla vakarietiškoje kultūroje šiandien veikia vadinamojo „liberalaus ugdymo paradigmoje“²⁵. Su didele pretenzija į tiesą galėtume daryti ekspertinę išvadą, jog būtent pagal liberalaus ugdymo paradigmą šiandien funkcionuoja ir dažna Lietuvos mokykla. Vadinasi, masinį nepasitenkinimą dabarties bendrojo ugdymo sistema bent jau iš dalies privalu sieti ir su liberalaus ugdymo paradigma. Ne veltui šiandien šalyje su nostalgija prisimenama M. Lukšienės tautinės mokyklos koncepcija. Ši šiandien neretai suvokiama kaip ne iki galo išnaudota galimybė, kaip kažkas fundamentalus, kuo buvo galima rimčiau remtis. Tam tikra nostalgija jaučiama ir smetoninei mokyklai, ypač anuometinei gimnazijai ir, paradoksas, kartais netgi sovietinei mokyklai. Neretai, ypač neformaliose diskusijose, tarsi pripažįstama, jog, atmetus ideologinį-politinį marazmą, sovietinė švietimo sistema ir mokykla veikė ne taip jau prastai.

Jeigu tektų ekspertinės išvados teisėmis įvardyti pagrindines modernaus liberalaus ugdymo paradigmos disfunkcijas²⁶, tai, ko gero, pirmiausia tektų paminėti perdėtą individualizmą ir iš jo dėsningai kylantį egoizmą bei konkurencijos kultą²⁷, solidarumo stoką, individo viršenybę prieš bendruomenę, etinį reliatyvizmą ir iš to kylantį žmogaus (ypač jauno) pasimetimą. Privalu paminėti ir perdėtą toleranciją, kuomet patetiškai fetišuojamos abstrakčios vaiko teisės, o konkrečios pareigos ir atsakomybė akivaizdžiai pastumiamos į antrą planą. Liberalaus ugdymo paradigma gana lengvai priima madingas pasaulėžiūrinės nuostatos, rizikingus socialinio elgesio modelius, kurie tolsta nuo

²⁵ Brian Crittenden, „The School Curriculum and Liberal Education“, *Education Research and Perspectives* Vol. 33, No. 1 (2006), 105–127.

²⁶ Pats Vakarų universitetinis mokslas ir pedagogika šiandien nelinkę inicijuoti tyrimų ir jų rezultatų interpretacijų, kurie sąmoningai ir atvirai kvestionuotų egzistencinius-pasaulėžiūrinius liberalios ugdymo paradigmos pagrindus. Vietoje egzistencinės liberalaus ugdymo paradigmos kritikos matome aibę partikuliarizuotų mokslų studijų, nagrinėjančių smulkias pavienes švietimo bei mokyklos problemas.

²⁷ Tai būdingiau anglosaksiškai, ne skandinaviškai mokyklos kultūrai.

tradicinės pasaulėžiūros ir elgesio modelių, nors šie yra aprobuoti tūkstantmečių civilizacijos eigoje. Visa tai ne visada teigiamai paveikia mokyklos kultūrą, organizacinę ir individų elgseną (mokyklos administracijos ir pedagogų, personalo, tėvų, mokinių).

Paradoksas, kad liberalaus ugdymo pagrindais veikiančioje mokykloje daug mokinių jaučiasi nelaimingi, nesuprasti, priversti vartoti raminančius vaistus. Kaip savita desperacijos, protesto ir savęs „įtvirtinimo“ forma pasireiškia savo kūno darymas tatuiruotėmis, taip pat svetimkūniais, įterptais įvairiose kūno vietose. Nieko nestebina narkotinės elgsenos plitimas mokyklose. Apsaugos darbuotojai priversti tikrinti, kad vyresnieji mokiniai nesineštų į mokyklą šaltųjų ir šaunamųjų ginklų. Vakarietiškos mokyklose įvyksta daug smurto protrūkių, kuriuos inicijuoja buvę ar esami mokiniai ir tų išpuolių pasekmės savo sunkumu neretai prilygsta kruvinam teroro aktui. Tenka kalbėti ne vien apie rezonansinius įvykius, bet ir lėtinį mokyklos ardymą. Konkurencijos ir individualizmo kultas dėsningai kuria „išluoksnuotą“ mokyklą. Elitinės uždaros mokyklos pritraukia motyvuotą mokyti kontingentą, o tuo pačiu kuriasi mokyklos-getai, kuriose vyrauja degraduojanti kultūra. Šitaip įsukamas grėsmingas skurdo ir deviacijos sąlygotas socialinės reprodukcijos smagratis²⁸.

Kalbant apie Lietuvos mokyklas, paminėtinos kai kurios kultūriškai specifinės mūsų mokyklos disfunkcijos ir bėdos. Visų pirma paminėtina tokia mokyklos rykštė kaip patyčios. Tam sąlygas suteikia socialinė aplinka – juk patyčias platina politikai, medijų žvaigždės, žodžiu, „influenceriai“. Dažnokai tarp mokinių pasireiškia ir fizinio smurto protrūkiai, kai kurie iš jų yra mokinių nufilmuojami ir su pasimėgavimu viešinami socialiuose tinkluose. Mokykloje atiminėjami daiktai, telefonai, pinigai, stipresni reketuoja mažesnius ir silpnesnius. Vyksta priekabiavimas lytiškumo pagrindu. Mokytojas, klasės vadovas atsiduria bejėgiškumo būsenoje. Neretai ir mokyklos administracija, netgi policija yra bejėgėmis. Kol pažeidėjui nėra 14 metų, negalima bausti. Turimais duomenimis, Lietuvos mokyklose paplitęs toks ydingas reiškiny, kuomet mokyklos administracija linksta pažeidimus ir negeroves užglaistyti, neigti. Jei tik yra galimybė nematyti, nereaguoti, užglaistyti, nutylėti – tokia galimybė neretai ir pasinaudojama. Tokios pražūtingos „stručio“ elgsenos motyvas yra klaidingai suprasti mokyklos reputacija ir prestižas, nenoras suteikti neigiamos informacijos akreditacijoms, auditams, atestacijoms... Destruktyvų vaidmenį atlieka ir mokyklos finansavimo pagal mokinio krepšelio principą modelis.

Mokyklos kultūros tyrimo metodika

Straipsnio autoriai ne vienerius metus vysto mokyklų diagnostikos inventarijų – „Saugi mokykla – saugus vaikas“. Instrumentas paremtas anonimine vyresniųjų mokinių

²⁸ Pierre Bourdieu, „Cultural Reproduction and Social Reproduction“, in *Power and ideology in education*, red. J. Karabel ir A. H. Halsey (Oxford: OUP, 1977).

apklausa. Naudojamas standartizuotas kiekybinis klausimynas, turintis 160 pirminių indikatorių, kurie loginės ir faktorinės validacijos būdu susiveda į 38 poskales ir 8-ias apibendrintas skales. Apie klausimyno konceptą, indikatorių struktūras ir skalių kokybę jau esama detalesnių publikacijų²⁹. Kalbant apibendrintai, klausimynas diagnozuoja, ar mokyklos kultūra yra (ar nėra) orientuota į saugumą. Jau vien iš indikatorių ir skalių gausos matyti, jog saugumas čia suprantamas gana plačiai, apimant jo fizinę ir psichosocialinę dimensijas. Dalis indikatorių atspindi saugumo faktines aplinkybes, tarkime, ar egzistuoja padidinta rizika dėl intensyvaus eismo, nepalankaus mikrorajono, ar pasireiškia patyčios, fizinė agresija, vagystės ir pan. Kiti indikatoriai panašūs į nepriklausomą kintamąjį ir atspindi mokyklos organizacinės elgsenos bei mokyklos kultūros dimensijas, kurios prisideda prie saugumo arba jį mažina. Paminėtini mokinių pasitikėjimas pedagogais, personalu, savo tėvais, mokyklos ir šeimos ryšiai, aiškios taisyklės, reagavimas į įvykius, gebėjimas įveikti patyčias, direktoriaus prieinamumas, etc.

1 lentelė. Pirminiai indikatoriai, poskalės ir skalės

Jautrumo ir solidarumo atmosfera m-kloje	
Poskalė ir indikatorių skaičius	Pirminių indikatorių pavyzdžiai
M-klos gebėjimas įveikti patyčias, menkas patyčių pasireiškimas 6	Mokiniai užgaulioja vienas kitą net pamokų metu
	Patyčios tarp mokinių persikelia į internetą, Facebook ir kt.
	Patyčios tarp mokinių yra kasdienis, nuolatinis reiškinys
Principingas reagavimas į negeroves, įvykius, skundus (užglaistymo vengimas) 2	Jei atsitiko nemalonus įvykis, tai mokykla viską bando nuslėpti, užglaistyti
	Į nusiskundimus, pranešimus apie negeroves mokykloje reaguojama vangiai, visi apsimeta, kad nieko neatsitiko
	Mokyklos taisyklių laikosi didesnioji mokinių dauguma
Direktoriaus prieinamumas, atvirumas tėvams ir mokiniams 3	Didesni nusižengimai mokykloje nelieka be atsako, būtinai įsikiša direktorius, klasės auklėtojas
	Su mokinių tėvais direktorius / direktorė noriai bendrauja
Atvirumo, jautrumo, pasitikėjimo ir nuoširdumo atmosfera m-kloje 8	Direktorius nuoširdžiai bendrauja su mokiniais, yra „nepasikėlęs“
	Jei kuriam nors mokiniui mokykloje blogai, tai klasiškai viską pastebi, klausia, siūlo pagalbą
	Daugeliu mokytoju pasitikiu, galiu su jais pakalbėti neįprastomis temomis

²⁹ Gediminas Merkys, Antanas Bagdonas, Daiva Bubelienė, „Vaiko ir mokyklos saugumo vertinimo klausimynas: indikatoriai ir faktorinė validacija“, *Socialinis ugdymas* 3 (35) (2013), 52–61.

1 lentelės tęsinys

Mokinio diskomfortas, nepasitenkinimas ir įtampa m-kloje	
Nusivylimas ir nepasitenkinimas mokytojais 2	Aš nusivyliau mokytojais
	Dauguma mokytojų mane erzina
Diskomfortas ir saugumo pojūčio praradimas mokykloje 7	Dažniausiai mokykloje man nėra gerai, norisi sprukti iš jos
	Nebematau prasmės būti mokykloje
Mokykla kaip socialinės traukos objektas (rekoduoja: atstumiantis objektas 4	Aš pasiilgstu mokyklos, kadangi noriu pabūti su draugais
	Jaučiu, kad mokytojai mane vertina
Agresija ir konfrontacija tarp mokinių	
Grupuočių: agresija ir destrukcija 2	Pertraukų metu mokyklos patalpose slankioja agresyvių mokinių grupelės, kurios bando diktuoti savo valią, priekabiuoja, konfliktuoja
	Konfliktuojančios mokinių grupelės mokyklos patalpose agresyviai aiškinasi santykius
Silpnų ir pažeidžiamų skriaudimas (įskaitant priekabiamą prie merginų) 4	Yra mokinių, kurie pertraukų metu apkumščiuojami, apstumdomi
	Mokyklos patalpose grubiai priekabiuojama prie merginų
Konfrontacija ir agresija tarp mokinių 3	Pasitaiko, kad mokyklos patalpose mokiniai vieni kitiems išmėto daiktus, suplėšo rūbus, kuprinę, portfelį ir pan.
	Pertraukų metu nuolat apsikumščiuojama, spaudomasi, apsispardoma
Vagystės, dingimai	
Vagystės, atėmimai, daiktų dingimas, 2	Pasitaiko, kad mokyklos patalpose atima telefoną, kišenpinigius ir pan.
	Klasėje nuolat dingsta daiktai (telefonas, rašiklis, pinigė, sportinė apranga ir pan.)
Daiktų, drabužių nesaugumas klasėse ir rūbinėje, 2	Mokyklos rūbinėje saugu palikti drabužius, kuprinę ir pan.
	Klasėje gali ramiai palikti kuprinę, portfelį, asmeninius daiktus

Taikant klausimyną, jau yra sukaupta nemenka statistinio normavimo bazė, kurioje figūruoja 2070 respondentų, atstovaujančių 39 skirtingo tipo mokyklas, atsakymai. Dėl anonimiškumo individualūs diagnostiniai sprendimai negalimi. Informacijos šaltinis – vyresniojo mokinio nuomonė, tačiau diagnostiniai sprendimai daromi apie socialinį agregatą – mokyklą. Bemaž 40 skirtingo tipo mokyklų aibė sudaro minimalų imties liūdą, kurį jau verta bandyti tyrinėti kiekybiškai. Sudaromas

kiekvienos mokyklos diagnostinis profilis pagal visas inventarijaus skales ir poskales. Normavimo esmė ta, kad skalių įverčiai transformuojami į standartinio normaliojo skirstinio z-skalę³⁰. Skalės vidurkis yra lygus nuliui, o standartinis nuokrypis yra lygus vienetui. Pagal tai, į kurią pusę ir kaip stipriai mokyklos įverčiai nukrypsta nuo standartizuotos skalės nulinio, sprendžiama apie įvairių mokyklos kultūros parametrų raišką. Minus skalėje reiškia, kad diagnostinis konstruktas, įvardytas skalės pavadinime, yra išreikštas silpnai, o pliusas reiškia, kad atitinkama savybė mokykloje išreikšta stipriai. Pagal *Cohen* efektinio dydžio (*Effect of Size*) konceptą, grupinių vidurkių skirtumai, mažesni už 1/5 standartinio nuokrypio (z-skalėje tai atitinka 0,20 punkto), yra neinterpretuojami.

Dėl didelės pirminės imties ($N = 2070$) 39 grupinių vidurkių jungtiniai vidurkiai yra labai tikslūs, o jų pasikliautiniai intervalai labai trumpi netgi pasirinkus kraštutiniai griežtą statistinio reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,001$. Konkrečiai šiuo atveju 4 skalių ir 1 jungtinės skalės visas pasikliautinio intervalo ilgis svyravo nuo 0,072 iki 0,082 z-skalės punkto. Esant didelei imčiai vidurkių vidurkiai, pasak ribos teoremos, pasiskirsto pagal normalųjį dėsnį, kas šiuo atveju buvo patikrinta ir empiriškai, kontroliuojant skirstinio asimetriją ir ekscesą. Jungtinio indekso asimetrijos rodiklis lygus 0,195, o ekscesas lygus 0,516. Apie empirinio skirstinio normalumą liudija ir Kolmogorovo-Smirnovio testo rezultatas ($p = 0,003$). Turint galvoje imties dydį, toks rezultatas yra įtaigus. Didelis normavimo imties tūris ir skirstinių normalumas leido nagrinėti grupinius vidurkius kaip taškinius įverčius, paimtus iš statistinio normavimo bazės ir iš esmės taikyti vien tik pasikliautinio intervalo metodą bei efektinio dydžio kriterijų.

Socialinių tyrimų etika³¹ neleidžia atskleisti tirtų mokyklų tapatybės, todėl naudojama kodų sistema, įvedant sąlyginius pavadinimus-abreviatūras (žr. 2 lentelę). Sąvoka „didmiesčio“ mokykla reiškia, kad atitinkama švietimo įstaiga reziduoja kažkuriame iš didmiesčių, pradedant Panevėžiu, baigiant Vilniumi. „Darbinė“ sąvoka „kaimo“ mokykla reiškia, kad atitinkama švietimo įstaiga reziduoja nedideliame urbanistiniame viename, kuris neturi netgi rajono centro (savivaldybės) statuso. Faktiškai kalbama apie miestelį arba kaimą. Į imtį pateko 3 mokyklos, kurios save oficialiai įvardija kaip katalikišką mokyklą. Taip pat kelios vadinamosios elitinės, prestižinės mokyklos, kurios yra žinomos šalyje, pasižymi savita kultūra ir reikšmingas pasiekimais, ženkliai viršijančiais masinės švietimo praktikos lygį. Iš 39 tirtų mokyklų 29 yra gimnazijos, likusios – pagrindinės / progimnazijos. Abreviatūroje įterpta santrumpa **kt** reiškia *katalikišką mokyklą*, **el** – *prestižinę, elitinę mokyklą*, **pg** – *pagrindinę mokyklą* arba *progimnaziją*. Mokyklos tipas skaitytojo pilnai gali būti atpažįstamas iš abreviatūros (kodo) (žr. 2 lentelę).

³⁰ Vydas Čekanavičius ir Gediminas Murauskas, *Statistika ir jos taikymai, 1 dalis* (Vilnius: TEV, 2003).

³¹ ICC/ESOMAR *International Code on Market, Opinion and Social Research and Data Analytics*, 2019 12 01, https://www.esomar.org/uploads/public/knowledge-and-standards/codes-and-guidelines/ICCESOMAR_Code_English_.pdf.

Šiame straipsnyje atspindimi tik dalies skalių ir poskalių rezultatai (žr. 1 lentelę). Iš viso toliau operuojama tik 49 pirminiais indikatoriais iš 160. Šiame tyrime nagrinėjami 4 stambių skalių, susidedančių iš 13 poskalių, duomenys. Tos skalės parodo, ar mokykloje pasireiškia jautrumo ir solidarumo atmosfera, ar mokiniai psichologiškai jaučiasi komfortiškai, noriai būna mokykloje, ar pasireiškia fizinė agresija ir patyčios, ar pasitaiko vagysčių, daiktų dingimų ir pan. Suformuota pirminių indikatorių ir skalių sistema leidžia nemažai sužinoti apie konkrečią mokyklą, ar joje pasireiškia (nepasireiškia) į saugumą ir vaiko gerovę orientuota kultūra, ar mokyklos kultūra apskritai yra funkcionali ar nefunkionali.

Atliekant vertinimą buvo tikrinamos šios, viena kitai prieštaraujančios, hipotezės:

1. Mokyklos kultūros funkcionalumas skirtingose mokyklose ženkliai skiriasi (arba nesiskiria).
2. Mokyklos kultūros raiška priklauso (nepriklauso) nuo mokyklos tipo.
3. Katalikiškos mokyklos sukuria (nesukuria) savitą funkcionalią mokyklos kultūrą.

Mokyklos kultūros tyrimo rezultatai ir diskusija

Vertintų 39-ių mokyklų įverčiai pagal 4-ias skales buvo faktorizuoti pagrindinių komponentų metodu. Faktorinio modelio paaiškinta sklaida (PS) ir faktoriniai svoriai (L) labai aukšti. Konkrečiai PS = 90,12 proc., o rodiklio L reikšmės tokios: 0,92; 0,953; 0,954; 0,964. Prieš faktorizuojant trijų skalių, pasižyminčių neigiama semantika, įverčiai buvo perkoduoti. Tokiu būdu jungtinio faktorinio indekso aukštas teigiamas įvertis rodo palankiai išreikštą mokyklos kultūros funkcionalumą, o neigiamas įvertis – prastai išreikštą funkcionalumą. Verta prisiminti, kad šis agreguotas dydis sugeneruotas iš 49 pirminių rodiklių, atspindinčių į saugumą orientuotą mokyklos kultūrą.

Grupiniai 39 vertintų mokyklų įverčiai labai skirtingi (žr. 2 lentelę). Visų mokyklų vidurkių vidurkis, kaip ir pridera z-skaleje, yra lygus nuliui. Minimali pasitaikiusi agreguoto indekso reikšmė standartinėje z-skaleje atitinka padalą *minus* 1,757, maksimali pasitaikiusi grupinio įverčio reikšmė *plius* 1,678. Tai reiškia, kad geriausiai vertinamų ir prasčiausiai vertinamų mokyklų grupinius vidurkius skiria net 3,44 z-skalės punktai. Dviejų kraštutinių mokyklų įverčiai nutolę vienas nuo kito bemaž per 3,5 (!) standartinio nuokrypio. Aptikta distancija tarp kraštutinių grupinių įverčių juo labiau yra įspūdinga, jei atsižvelgtume į tai, jog visas agreguoto indekso vidurkio pasikliautinio intervalo ilgis tesiekia tik 0,164 z-skalės punkto, kai $\alpha = 0,001$. Nereikia ir aiškinti, kad čia kalbama apie pribloškiančius grupinių vidurkių skirtumus. Prisiminkime, matuojamas dydis yra kompleksiškas, agreguotas rodiklis, jungiantis savyje 49 turinio požiūriu skirtingus pirminius požymius. Taigi mokyklos pagal savo kultūros raišką bei funkcionalumą yra kontrastingos ir tarpusavyje labai smarkiai skiriasi. Teoriškai galėjome tikėtis, kad mokyklų kultūros raiška daugiau ar mažiau skiriasi, bet aptiktas skirtumas, tiksliau jo dydis, tikrai nėra trivialus radinys.

2 lentelė. Tirtų mokyklų reitingas pagal 4 skales ir jungtinį indeksą; standartinio normaliojo skirstinio z-skalės, sudarytos faktoriinių įverčių pagrindu, reikšmės

M-klos kodas ir reitingo Nr.	Jautrumo, solidarumo atmosfera	Diskomfortas, nepasitenkinimas ir įtampa m-kloje	Vagystės	Agresija	Jungtinis indeksas
KG_01	,85	-,77	-,41	-,55	1,68
DGeI_02	,73	-,74	-,60	-,52	1,67
DGeI_03	,73	-,40	-,69	-,62	1,55
KG_04	,81	-,44	-,61	-,51	1,52
DGeI_05	,24	-,49	-,70	-,82	1,45
RCGeI_06	,42	-,14	-,85	-,90	1,44
DGeI_07	,29	-,48	-,68	-,76	1,43
RCG_08	,31	-,04	-,45	-,55	,95
RCG_09	,16	-,05	-,42	-,48	,84
DG_10	,22	-,17	-,21	-,35	,79
KG_11	,20	-,18	-,14	-,13	,65
KG_12	,28	-,24	,03	,15	,52
KG_13	,01	-,25	,05	-,06	,47
KG_14	,18	-,21	,02	,12	,46
DG_15	,21	-,23	-,05	,27	,46
KG_16	-,13	-,03	-,08	-,07	,32
DG_17	-,03	,17	-,08	-,23	,32
KG_18	,05	,38	-,11	,01	,14
KG_19	-,01	,15	,04	,10	,13
DG_20	-,22	-,05	,26	,41	-,10
DktpgM_21	-,25	,30	,00	,35	-,18
DpgM_22	-,29	,10	,33	,62	-,36
KG_23	-,36	,28	,51	,15	-,38
KpgM_24	,00	,20	,73	,57	-,44
KG_25	-,58	,55	,12	,34	-,56
DktG_26	-,46	,14	,68	,48	-,58
DG_27	-,53	,32	,65	,70	-,81
DpgM_28	-,56	,33	,72	,58	-,81
DpgM_29	-,60	,33	,80	,71	-,93

2 lentelės tęsinys

M-klos kodas ir reitingo Nr.	Jautrumo, solidarumo atmosfera	Diskomfortas, nepasitenkinimas ir įtampa m-kloje	Vagystės	Agresija	Jungtinis indeksas
DG_30	-,62	,42	,45	,98	-,95
KG_31	-,65	,50	,81	,45	-,95
DpgM_32	-,65	,33	,86	,65	-,96
KG_33	-,80	,66	,57	,39	-,99
DpgM_34	-,77	,27	,64	,93	-1,01
DG_35	-,60	,34	,87	,80	-1,01
DpgM_36	-,48	,64	,84	,68	-1,07
DpgM_37	-,98	,57	,80	,92	-1,38
DpgM_38	-,77	,82	1,01	,98	-1,55
DktG_39	-1,13	,89	,75	1,19	-1,76

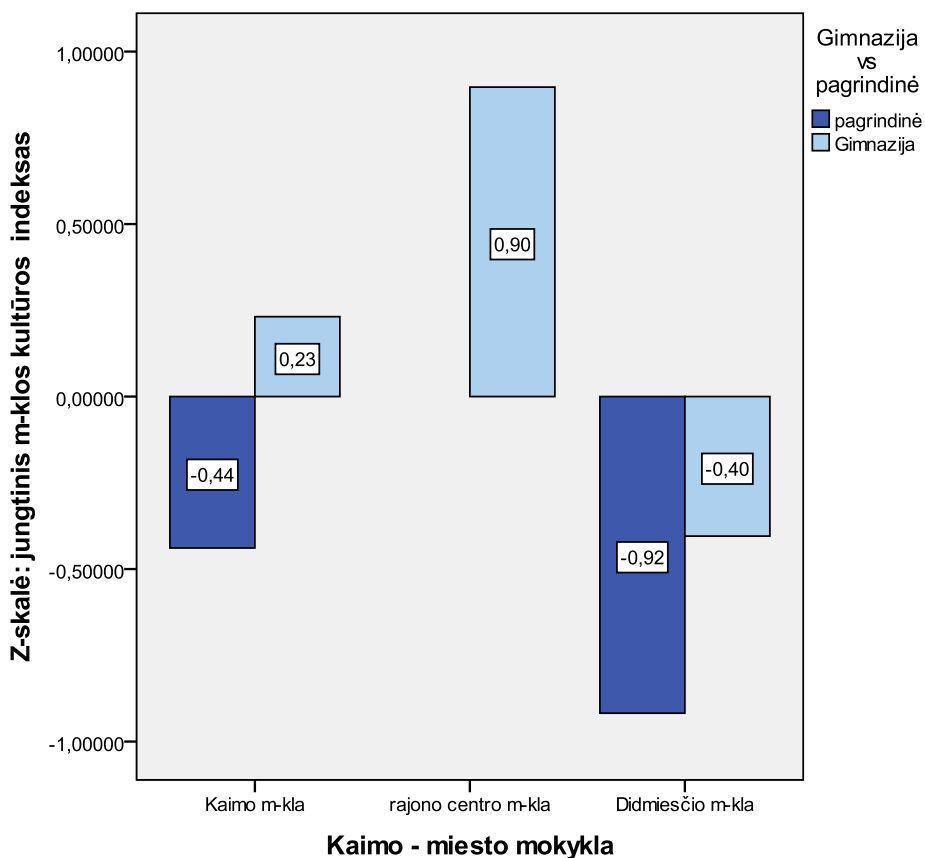
Santrumpos: **KG** – kaimo gimnazija; **DG** – didmiesčio gimnazija; **RCG** – rajone centre veikianti gimnazija; **el** – žinomai prestižinė, elitinė mokykla; **pg** – pagrindinė mokykla arba progimnazija; **kt** – katalikiška mokykla

Kaip žinoma, analogija nėra įrodymo argumentas, tačiau suteikia aiškumo. Mintinio eksperimento metodu panagrinėkime situaciją, kuri formaliu statistiniu požiūriu panaši kai kurias į mūsų tyrimo aplinkybes. Įsivaizduokime, kad ištyrėme daugiau neigu 2 tūkst. darbuotojų ūgį ir tie darbuotojai atstovauja 40 darbo organizacijų. Pats individualiai išmatuotas dydis – ūgis – populiacijoje gali smarkiai skirtis, bet greičiausiai atsiktų taip, kad pačių organizacijų grupiniai vidurkiai pagal matuojamą požymį tarpusavyje nesiskirtų. Juk kiekvienoje organizacijoje rastųsi įvairaus ūgio žmonių. Ir tai būtų dėsninga, kadangi darbo organizacija yra tikrai ne tas veiksnys, kuris paveikia individo ūgį. Tuo tarpu pasidalintas („kolektyvinis“) mokinių suvokimas apie mokyklos saugumo / nesaugumo kultūrą, kuri atspindi grupinis vidurkis, pasirodo, labai esmingai priklauso nuo konkrečios mokyklos, jos tipo.

Aptikus mokyklos kultūros skirtumus tikslinga atidžiau patyrinti pagal mokyklų tipus sudarytą reitingą. Pirmosiose reitingo vietose dėsniai yra elitinės gimnazijos, kurios reziduoja didmiestyje ir / arba rajono centre.

Simptomiška, kad reitingo viršuje nėra nei vienos pagrindinės mokyklos ar progimnazijos. Pirmoji reitinge pasitaikiusi pagrindinė mokykla užima tik 21 poziciją, visos kitos atitinkamo tipo mokyklos užima reitinge gerokai žemesnes pozicijas. Apskritai visa grupė pagrindinių mokyklų susitelkia pačioje reitingo apačioje. Dešimties pagrindinių mokyklų, patekusių į imtį, taškinis grupinio vidurkio įvertis standartinėje z-skaleje yra *minus* 0,87, o analogiškas likusių 29 gimnazijų vidutinis įvertis yra *plius* 0,30 z-skalės punkto. Toks skirtumas užima

1,17 skalės punkto ir viršija vieno standartinio nuokrypio ribą. Pagrindinėse mokyklose ir gimnazijose formuojasi labai skirtingos mokyklinės kultūros. Iš 39 mokyklų rizikinga daryti apibendrinimus šalies mastu, tačiau tendencija aiški – pagrindinės mokyklos neretai pasižymi marginalizuota, sąlyginai nefunkcionalia mokykline kultūra. Yra rizika, kad bendrojo ugdymo sektoriuje pažeidžiamas lygių galimybių principas.



1 pav. Tirtų mokyklų grupinių vidurkių pasiskirstymas pagal mokyklos tipą ir vietovę, atmetus elitines / prestižines mokyklas

Vertas dėmesio kaimų ir miestelių gimnazijos fenomenas. Teigiamai vertintinas faktas, kad pirmą vietą reitinge užima būtent kaimo gimnazija. Apskritai reitingo pirmojoje aukštutinėje pusėje yra pakankamai daug kaimo gimnazijų. Tai iš dalies paneigia (gerąja prasme) žinomą sociologijos teorijos postulatą apie kaimo ir miesto kultūrinius skirtumus. Kita vertus, aptiktas palankus empirinis radinys nestebina, kadangi kaime ar miestelyje, priešingai negu didmiestyje, dauguma gyventojų ir šeimų vieni

kitus pažįsta, stipresnis yra bendruomeniškumo jausmas. Jei mokinys ar jų grupelė vogs, atiminės ar gadins daiktus, tyčiosis, apstumdys ar prilups bendramokslį, moralinės psichologinės tokių veikų pasekmės yra kitokios, čia viskas yra asmeniškiau neigu „anoniminiame“ didmiestyje, kuriame net laiptinės kaimynai dažnai vienas kito nepažįsta. Taigi, panašu, kad kaimų ir miestelių gimnazijos objektyviai turi tam tikras prielaidas kurti ir puoselėti palankią mokyklos kultūrą, garantuoti mokiniams saugią ir dvasiškai komfortišką aplinką. Svarbiu argumentu yra teiginys, jog nereikia skubėti taupymo sumetimais tokių gimnazijų uždarinėti. Kaip minėta, labai geras pozicijas reitinge užima ir rajono centre esančios gimnazijos. Visa, kas interpretacijos požiūriu pasakyta apie kaimo gimnaziją, tinka ir rajono centro gimnazijai. Kaimo gimnazija toje tam tikroje vietovėje yra vienintelė, todėl ji neturi jokių galimybių vykdyti atvirą ar paslėptą mokinių selekciją, neturi teisės nepriimti toje vietovėje gyvenančio vaiko. Rinkti stojamojo ir semestrinio mokesčių taip pat neįmanoma, kadangi steigėjas yra vietos valdžia. Be to, tokio pobūdžio gimnazijos dažnokai sugeba ne tik užtikrinti neprastus akademinis rodiklius, bet ir geba puoselėti ir saugumą orientuotą, vaiko gerovę atliepiančią funkcionalią mokyklos kultūrą. Remiantis teisės aktais, tokios kaimų ir miestelių gimnazijos paprastai yra „ilgosios“ gimnazijos nuo 1 iki 12 klasės. Lietuvos rajonų centruose ir kaimuose esančios gimnazijos yra savitas kultūrinis-educacinis fenomenas, vertas didesnio dėmesio ir pagarbos.

Ypač iškalbingas yra 1 paveikslas. Jame pavaizduotas tirtų mokyklų grupinių vidurkių pasiskirstymas, eliminavus iš imties 5 žinomas elitines, prestižines gimnazijas. Itin nedėkingoje, marginalizuotoje pozicijoje atsiduria pagrindinės mokyklos, esančios didmiestyje. Paradoksas, bet kaime veikiančios pagrindinės mokyklos atrodo žymiai geriau. Gimnazijos, nepatenkančios į žinomų elitinių mokyklų klubą taip pat atrodo prastai. Žymiai palankiau pagal kompleksinį agreguotą indeksą atrodo kaimų ir ypač rajonų centrų gimnazijos.

Vertas paminėjimo, o tam tikra prasme ir nusistebėjimo, faktas, kad trys į imtį patekę katalikiškos mokyklos reitinge užima ganėtinai prastas pozicijas. Viena iš katalikiškų mokyklų atsiduria pačioje reitingo apačioje. Minėto tipo trijų mokyklų grupinis taškinis įvertis z-skaleje yra *minus*, 0,84, o visų likusių mokyklų jungtinis grupinis vidurkis yra *plus* 0,07 punkto. Kaip minėta, dėl etikos skaitytojui negalime atskleisti mokyklų pavadinimo ir tapatybės. Visgi tyrėjams kiekviena iš tirtų 39 mokyklų yra žinoma. Apie kiekvieną tirtą mokyklą žinoma ne tik iš šio klausimyno, bet ir iš įvairių kitų šaltinių. Taigi, yra tam tikras kompleksinis ekspertinis žinojimas, kurį galima gretinti su kiekybinės diagnostikos duomenimis. Šiame kontekste pasiguosti galima tuo, kad visos trys į diagnostinį tyrimą patekusios mokyklos, turimais duomenimis, savo „katalikišką“ statusą pasirinko konjunktūriškai, norėdamos išvengti vadinamojo „išsi-gryninimo“. Šios mokyklos ir iki tol neturėjo stipresnės kultūros ar ryškesnių akademinų pasiekimų. Buvo rizikos tapti pagrindine mokykla. Beje, vienai iš mokyklų tapimas katalikiška nepadėjo likti ilgąja vidurine. Steigėjas vis vien pavertė ją pagrindine

mokykla. Kitos dvi po „atsivertimo į katalikybę“ visgi tapo gimnazijomis, bet ilgainiui nepadarė proveržio nei akademiinių pasiekimų, nei mokyklos kultūros puoselėjimo srityse. Dėl to ir matomi ganėtinai kuklūs rezultatai šiame mokyklų diagnostikos tyrime.

Ateityje į tyrimo imtį tikslinga būtų įtraukti mokyklas, kurių katalikiška tapatybė buvo formuojama nuosekliai, remiantis nuoširdžiu egzistenciniu pasirinkimu ir kasdiene kūryba. Hipotetiškai sakytume, kad tai tokios mokyklos kaip Vilniaus Jėzuitų gimnazija ir Kauno Jėzuitų gimnazija ar pan. Katalikiška mokyklos tapatybė ir atitinkama kultūra negali būti formaliai postuluojamos, uždedama tarsi iškaba ar etiketė.

Autoriai suvokia atlikto tyrimo ribotumus. Vertintų mokyklų imtis kol kas nėra didelė. Be to, patikimai spręsti apie mokyklos kultūrą vien tik iš vyresnių mokinių anonimiškai išsakytos nuomonės yra šiek tiek rizikinga. Atliekant kiekybinį vertinimą tyrėjai pastaruoju metu tuo pačiu aplanko mokyklas ir lygiagrečiai taiko kokybinius-etnografinius metodus. Šiomis temomis taip pat bus pateikta publikacijų.

Išvados

1. Mokyklos kultūra tai jos bendruomenės narių pasidalintas apibendrintas suvokimas apie tai, kas yra „gera“ ir „bloga“ mokykla. Tai kasdienis kūrybinis procesas, kuomet nuo *de facto* egzistuojančios mokyklos subkultūros laipsniškai judama idealios mokyklos normatyvinės kultūros link. Mokyklos kultūra lemia, kaip mokykla tvarkosi savo vidinėje ir išorinėje aplinkoje, sprendžia išskylančias problemas, reaguoja į iššūkius.

2. Šiuolaikinė mokykla konverguoja liberalaus ugdymo paradigmos link. Katalikiška / krikščioniška pasaulėžiūra gali pasitarnauti kaip savitos mokyklos kultūros formavimo idėjinis vertybinis šaltinis. Tai gali būti alternatyvi mokykla, kuri atveria galimybes įveikti kai kurias šiuolaikinės tipinės mokyklos disfunkcijas – konkurencijos kultą, individualizmą, egoizmą, vertybinę reliatyvizmą ir iš to tikėtinai kylančią moralinę dezorientaciją.

3. Lietuvos mokyklos pagal savo kultūrą, jų socialinių-pedagoginių palankumą (arba nepalankumą) skiriasi labai ženkliai. Tuos skirtumus nemenkai apsprendžia mokyklos tipas. Mokyklos, kurios katalikišką tapatybę sau priskyre ne tiek giluminės pasaulėžiūros, kiek konjunktūriniais ir adaptavimosi sumetimais, išskritine ir pedagogiškai palankia kultūra nepasižymi. Išyla poreikis plėsti mokyklų diagnostikos tyrimo statistinio normavimo bazę įtraukiant mokyklas su pasaulėžiūros požiūriu giliai ir nuoširdžiai motyvuota katalikiška tapatybe.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Bourdieu, Pierre. „Cultural Reproduction and Social Reproduction“. In *Power and Ideology in Education*. Red. J. Karabel ir A. H. Halsey. Oxford: OUP, 1977.
2. Braunmühl, von Ekkehard. *Antipädagogik*. Neuaufgabe: Tologo verlag, Leipzig, 2006, 1975.

3. Brunn, Hans, Henrik. *Science, Values and Politics in Max Weber's Methodology*. England: Ashgate Publishing, 2007.
4. Bubelienė, Daiva ir Merkys, Gediminas. „School's Cultural Diversity: What is the Difference Between "School of Happiness" and "School Prison"?“. *International Scientific conference "SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION-SIE 2019"* Vol. II, May 24–25 (2019): 53–69.
5. Cobb, Nicole. „Climate, Culture and Collaboration: The Key to Creating Safe and Supportive Schools“. *Techniques: Connecting Education & Careers* 89 (7) (2014): 14–19.
6. Čekanavičius, Vydas ir Murauskas, Gediminas. *Statistika ir jos taikymai, 1 dalis*. Vilnius: TEV, 2003.
7. Crittenden, Brian. „The School Curriculum and Liberal Education“. *Education Research and Perspectives* Vol. 33, No. 1 (2006): 105–127.
8. Graham, Carol. *The pursuit of happiness: An Economy of Well-being*. Washington, D. C.: Brookings Institution Press, 2011.
9. Göhlich, Michael. *Schulkultur*. In *Studienbuch Schulpädagogik*, Bad Heilbrunn 5. Vollständig überarb. Aufl (2013): 52–71.
10. Gudjons, Herbert. Schulleben als Schulkultur – Lernumgebungen gestalten. *Pädagogik* 59, 7 / 8 (2007): 42–47.
11. *Handbuch Reformpädagogik* 1. Red. Idel, Till-Sebastian, Ulrich, Heiner Aufl. Beltz, Weinheim / Basel, 2017.
12. Hofmann, Matthias. *Alternativschulen – Alternativen zur Schule*. Ulm: Klemm u. Oelschläger, 2015.
13. Illich, Ivan. *Deschooling society* (1972). Žiūrėta 2019 12 01. [http:// www.arvindguptatoys.com/arvindgupta/DESCHOOLING.pdf](http://www.arvindguptatoys.com/arvindgupta/DESCHOOLING.pdf).
14. *Lebens. werte. schule. Religiöse Dimensionen in Schulkultur und Schulentwicklung*. Jäggle, Martin, Krobath, Thomas, Schelander, Robert. Wien / Berlin, 2009.
15. MacConville, Ruth, Rae, Tina. *Building Happiness, Resilience and Motivation in Adolescents: A Positive Psychology Curriculum for Well-being*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2012.
16. Malone, Debra. „Culture: A Potential Challenge for Parental Involvement in Schools“. *Delta Kappa Gamma Bulletin* 82 (1) (2015): 14–18.
17. Merkys, Gediminas, Bagdonas, Antanas, Bubelienė, Daiva. „Vaiko ir mokyklos saugumo vertinimo klausimynas: indikatoriai ir faktorinė validacija“. *Socialinis ugdymas* 3 (35) (2013): 52–61.
18. Merkys, Gediminas ir Bubelienė, Daiva. „Laimės mokyklos“ formavimosi prielaidos: šeimos ir mokyklos vaidmuo“. *Pedagogika* T. 122, Nr. 2 (2016): 33–48.
19. Morgan, Gareth. *Images of Organization*. Newbury Park, CA: Sage Publications, 1986.
20. Navaitis, Gediminas. *Felicitarinis kelias*. Vilnius: Versus Auris, 2017.
21. Pätzold, Henning. „Images of the School – Images of the Organisation“. *Research on Steiner Education* 4 (1) (2013): 111–122.
22. Petlák, Erich. „School Culture and the Related Issues“. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research* 9 (1) (2019): 227–233.
23. Teasley, Martell, Lee. „Organizational Culture and Schools: A Call for Leadership and Collaboration“. *Children & Schools* 39 (1) (2017): 3–5.
24. Wigley, Simon. „The Pursuit of Happiness: An Economy of Well-Being by Graham, Carol“. *Political Studies Review* 11 (3) (2013): 391–475.
25. *Педагоги-новаторы XX–XXI вв.: энциклопедия*. Red. Марсумов, Тимур Альбертович. Научно-инновационный центр, 2016.
26. Эльконин, Борис Даниилович. *Введение в психологию развития (в традиции культурно-исторической теории Л.С. Выготского)*. Москва: Тривола, 1994.

Gediminas MERKYS, Daiva BUBELIENĖ, Dalius BITAITIS

SCHOOL CULTURE EXPRESSION AND FORMATION PREMISES IN DIFFERENT TYPES OF EDUCATION INSTITUTIONS

S u m m a r y

The article analyzes the concept of school culture both universally and in the context of the Lithuanian educational system, designated as a conceptual relationship and not as the identity of the concepts of “organizational culture” and “school culture”. The latter is defined as collective ideas about a good school and as a creative process of movement of the entire team from the de facto school subculture to the normative ideal of school culture. The question is raised: what can Christian and Catholic worldview uniquely offer to add to the culture of a modern school? This is a kind of moral view on life (birth, death, euthanasia), on the dignity of a person, on ideas about the purpose and ethics of sexual life, on the relationship of the gender. There is also a peculiar look at individualism and egoism, at unbridled competition, sympathy for the weak and understanding of the stumbled, emphasis on the individual’s responsibility to the community and serving it. The article attempts to identify some dysfunctions of modern liberal education and the corresponding type of school culture, which is typical today.

Empirical studies of schools are also presented, which are based on an anonymous survey of 2070 senior students from 39 schools, including 3 Catholic schools. A sociological questionnaire was used, based on 49 primary indicators combined into 4 psychometric scales. Primary indicators primarily reflect such an aspect of school culture as the safety of children and the school as a whole. It was established that the parameters of school culture in different institutions differ extremely and these differences are largely due to the corresponding type of school.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: mokyklos kultūra, katalikiška mokykla, mokyklos tipas, mokyklų diagnostika.

KEY WORDS: school culture, catholic school, type of school, school evaluation.

Gediminas MERKYS – habilituotas daktaras, pedagogikos ir sociologijos profesorius, Vytauto Didžiojo universiteto vyriausias mokslo darbuotojas. El. paštas: kadagysgm@gmail.com.

Gediminas MERKYS – Prof. habil. dr. Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania. Scientific interests: sociology, pedagogy. E-mail: kadagysgm@gmail.com.

Daiva BUBELIENĖ – socialinių mokslų daktarė, Kauno kolegija. El. paštas: daivabubelienė@gmail.com.

Daiva BUBELIENĖ – PhD in social sciences at Kaunas College. E-mail: daivabubelienė@gmail.com.

Dalius BITAITIS – doktorantas Mykolo Romerio universitete. El. paštas: daliusbit@gmail.com.

Dalius BITAITIS – doctoral student at Mykolas Romeris University, Lithuania. E-mail: daliusbit@gmail.com.